

Válka, Miroslav

Modernizace zemědělství a zánik tradiční agrární kultury

In: Válka, Miroslav. *Homo faber : tradiční zemědělství a lidová výroba v českých zemích z pohledu etnologie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014, pp. 71-80

ISBN 978-80-210-7112-4; ISBN 978-80-210-7115-5 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/131125>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

9. MODERNIZACE ZEMĚDĚLSTVÍ A ZÁNIK TRADIČNÍ AGRÁRNÍ KULTURY

Agrární kulturu lze sledovat z různých úhlů pohledu a v odlišných vývojových etapách. I když se česká etnologie zaměřila na tradiční formy života předindustriální vesnice a jejich přežitky, reflektovala i změny, k nimž docházelo v důsledku civilizačního vývoje a postupné modernizace venkovského života od 2. pol. 19. stol., ale také v důsledku politických a společenských změn po první a druhé světové válce, zejména v souvislosti s kolektivizací a socializací vesnice.

Družstevní (socialistické) vesnici se poválečná etnografie věnovala s různou intenzitou od 50. let a výsledkem byla publicistika, která ukazuje na analogická metodická i ideová východiska opírající se o díla sovětských autorů. I když českoslovenští etnografové přistoupili k průzkumu vytipovaných lokalit českých nebo slovenských, nepodařilo se výzkum dokončit.²⁷¹ Důvodem byla problematičnost združstevňování, stejně jako teoretická a metodologická nejasnost výzkumu. Obor se orientoval v kategoriích tradiční kultury předindustriální vesnice, ale při sledování současného způsobu života mu dosud chyběla teoretická platforma.

O teoretické rozpracování etnografie současnosti se pokusili na počátku 70. let minulého století vědečtí pracovníci Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV **Karel Fojtík** a **Olga Skalníková**. Jejich práce *K teorii etnografie současnosti* (1971) vymezuje základní pojmy, s nimiž obor běžně pracoval, a to jak v klasickém národopisu, tak i v etnografii současnosti. Práce představuje jednu z mála původních teoreticko-metodických studií v české etnografické produkci.

Návrat k monografickému výzkumu družstevní vesnice zaznamenáváme na brněnské univerzitě v r. 1969.²⁷² Za jeho východisko byla vybrána jihomoravská obec **Brumovice** s ohledem na starší národopisné materiály shromážděné Janem Herbenem a Augustou Šebestovou (ze sousedního Kobylí). Výzkum byl prováděn teoretickými a metodologickými úvahami směřujícími k vymezení předmětu bádání a k delimitaci zájmových sfér s jinými obory, proto se hledaly optimální pracovní metody, které pro výzkum současné vesnice nebyly dosud prověřeny. Badatelský kolektiv provedl analýzu vybraných odvětví tradiční kultury, které bylo možno komparovat se stavem před sto lety. Vedle toho shromáždil základní údaje o sociální struktuře obce, profesním rozvrstvením obyvatelstva, charakteru zaměstnanosti, tj. byly analyzovány tematické

271 KRAMAŘÍK, J.: K některým otázkám národopisného výzkumu družstevní vesnice. *Český lid* 39, 1952, s. 3–5; MJARTAN, J.: Niektoré otázky národopisného výskumu družstevnej dediny. *Národopisný sborník SAVU* 11, 1952, s. 5–17; MJARTAN, J.: Prvý výskum ľudovej kultúry na družstevnej dedine. *Slovenský národopis* 1, 1953, s. 253–261.

272 V 60. letech etnografické pracoviště brněnské univerzity vydalo dvě regionální monografie zaměřené na jevy tradiční kultury: *Podluží. Kniha o lidovém umění*. Brno 1962 a *Hornácko. Život a kultura lidu na moravsko-slovenském pomezí v oblasti Bílých Karpat*. Brno 1966.

okruhy, které odpovídaly interdisciplinárnímu složení kolektivu, kde vedle etnografů a folkloristů figurovali historik a socioložka.²⁷³

V 70. letech se téma současné vesnice dostává znovu do popředí a řešilo se teoreticky a metodologicky ve vazbách na současnou lidovou kulturu.²⁷⁴ Výzkum dochází k závěru, že současné změny v oblasti lidové kultury nejsou dány jen industrializací a socialistickou kolektivizací zemědělské výroby a v návaznosti na ně migrací obyvatel do měst, urbanizací sídel a vyrovnáváním rozdílů mezi městem a vesnicí, ale také dalšími faktory, jako jsou prostředky masové komunikace, společenská ideologie, nové právní normy a vztahy.²⁷⁵ Konkrétní materiál přinesla kolektivní monografie *Spůsob života družstevnej dediny* (1986) o jihoslovenské obci **Sebechleby**, která byla vybrána jako reprezentativní družstevní vesnice v rámci celého Slovenska.²⁷⁶

Výzkum současné družstevní vesnice náležel mezi aktuální společenská témata také pro české etnografy. V 80. letech nabyl interdisciplinární charakter, protože etnografie začíná spolupracovat s dalšími společenskovědními disciplínami, mj. se sociologií. Výzkum současné družstevní vesnice aktivně rozvinul **Václav Frolec**.²⁷⁷ Organizoval na toto téma terénní výzkumy, inicioval vědecké konference a redigoval řadu sborníků.²⁷⁸ Výzkum završil monografií *Jihomoravská družstevní vesnice* (1989), kde shrnuje výsledky svých badatelských aktivit zaměřených na společenský vývoj vesnice po druhé světové válce. Frolec uvádí teoretická a metodologická východiska výzkumu, sleduje proměnu rolnických tradic v procesu kolektivizace, lokální a regionální povědomí obyvatel jihomoravské vesnice i současnou strukturu kulturního života vesnice. Konstatuje, že *socializace zemědělství, přes svůj revoluční charakter, neznamenal ve způsobu života bezvýhradnou negaci předchozího vývoje*.²⁷⁹

Po r. 1989 téma vesnice přestalo být na čas v české etnologii aktuální. Obor začal řešit nová témata, které přinesly s sebou transformační procesy a otevření společnosti. Na badatelskou tradici brněného univerzitního pracoviště navázal Miroslav Válka výzkumem postsocialistické vesnice, který uzavřel publikací *Sociokulturní proměny vesnice. Moravský venkov na prahu třetího tisíciletí* (2011). Pokusil se postihnout, jak situace ve vývoji vesnice druhé poloviny minulého století ovlivnila rurální krajinu a sídelní

273 JEŘÁBEK, R. s kol.: *Proměny jihomoravské vesnice. Národopisné studie z Brumovic*. Brno 1981.

274 PRANDA, A.: Národopisný výskum kultúry družstevnej dediny (problémy, metódy, ciele). *Slovenský národopis* 27, 1979, s. 210

275 PRANDA, A.: Niektoré teoretické otázky štúdia ľudovej kultúry v súčasnosti. *Slovenský národopis* 18, 1970, s. 56.

276 PRANDA, A. a kol.: *Spůsob života družstevnej dediny*. Z etnografických výskumov obce Sebechleby. Bratislava 1986.

277 FROLCOVÁ, V. (ed.): *Václav Frolec (1934–1992)*. Bibliografická příloha Národopisné revue č. 6. Strážnice 1994.

278 FROLEC, V. (ed.): *Současná vesnice*. Brno 1978; FROLEC, V.: *Revoluční proměny jihomoravského venkova*. Brno 1981; FROLEC, V.: *Socializace vesnice a proměny lidové kultury I–III*. Uherské Hradiště 1981–1983.

279 FROLEC, V.: *Jihomoravská družstevní vesnice. Etnografická charakteristika*. Uherské Hradiště 1989, s. 206.

obraz venkova, jaké proměny doznala zemědělská výroba, jak se proměnila sociální struktura obyvatel vesnice se svými dopady do společenského a kulturního života.

Kontinuálně a komplexně problematiku vesnice sledovala slovenská etnologie i po společenských a politických změnách, které přinesl r. 1989. Milan Leščák se pokusil pojmenovat základní problémy, které s kolektivizací a přeměnami vesnice v období socialistické výstavby souvisely.²⁸⁰ Pregnantní analýzy slovenského rurálního prostředí v období jeho postsocialistické transformace má slovenská etnologie od **Oľgy Danglové**.²⁸¹ Vychází z hodnotových postojů rolnické society a sleduje proces dekolektivizace, prováděný různými strategiemi přežití v nových společenských podmínkách. Za průvodní jev zmíněné transformace považuje konflikt, který detailně postihuje v několika případových studiích zasazených do širšího teoretického rámce. Výsledky svých analýz socioekonomických změn v slovenském rurálním prostředí uveřejnila souborně formou retrospektivního sborníku *Slovenský vidiek. Bariéry a perspektívy rozvoja* (2006), sestaveného z empirických studií na téma předmoderní svět slovenské vesnice, rolnická ekonomika, venkovská komunita a modernizace, transformace zemědělství, privatizace a podnikání v zemědělství, trendy agrární chudoby a konflikt jako průvodní znak transformace venkova. Jiný slovenský badatel **Peter Slavkovský** se pokusil v dobovém společenském kontextu objasnit, jak obor téma kolektivizace zemědělství v 50. letech minulého století zkoumal.²⁸² Plánované úkoly se zrealizovat z různých příčin nepodařilo, obor se opět vrátil k jevům tradiční kultury a komplexní obraz uvedeného období byl zpracován až v 80. letech a po r. 1989. Hodnocení uvedených mezníků v životě nejen slovenské vesnice bude ještě dlouho předmětem polemik a diskusí.

Vesnice se stala po r. 1989 předmětem interdisciplinárního výzkumu, v rámci kterého svou roli sehrála také nově konstituovaná antropologie. Její metody uplatnil už **Josef Kandert** při výzkumu středoslovenských vesnic, kde sledoval v 60. až 80. letech minulého století a naposledy po revoluci v r. 1994 příbuzenské vztahy, sousedské, přátelské a stavovské skupiny, zájmové kliky a účelové aliance, organizaci času vesničanů nebo vztah k vnějšímu světu. Výzkum života na středoslovenské vesnici od začátku normalizace do porevoluční doby uzavřel publikací,²⁸³ v níž je mu zdejší sociální svět mikrosvětlem uzavřeným proti všemu cizímu a nepodstatnému pro každodennost obyvatel. Analogický výzkum lokálního společenství ale ve východních Čechách zahájila r. 2002 Univerzita Pardubice. Ze sledovaných problémů se jako ústřední jeví ztráta významu zemědělského potenciálu v důsledku razantní změny profesní struktury. První fázi výzkumu uzavřel sborník *Dolní Roveň – poločas výzkumu* (2003) redigovaný

280 LEŠČÁK, M.: Kolektivizácia poľnohospodárstva a súčasný etnologický výskum. *Slovenský národopis* 43, 1995, s. 378–382.

281 DANGLOVÁ, O. a kol.: *Vidiek v procese transformácie*. Bratislava 2005.

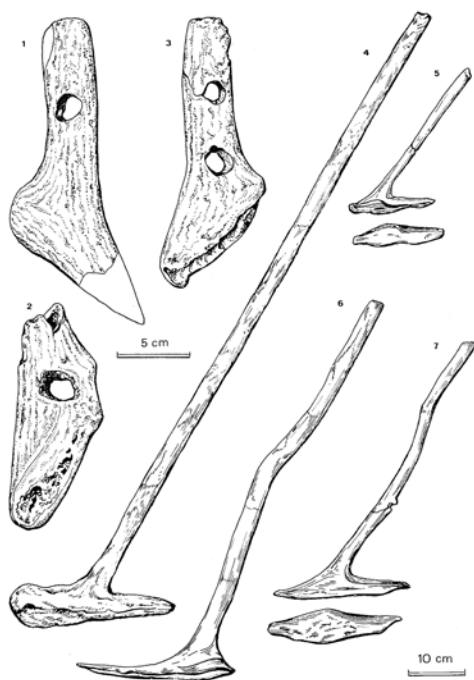
282 SLAVKOVSKÝ, P.: Kolektivizácia poľnohospodárstva na Slovensku ako predmet etnologického a muzeologického výskumu v 50. rokoch 20. storočia (historicko-kultúrne kontexty). *Slovenský národopis* 57, 2009, s. 429–443.

283 KANDERT, J.: *Každodenní život vesničanů středního Slovenska v šedesátých až osmdesátých letech 20. století*. Praha 2004.

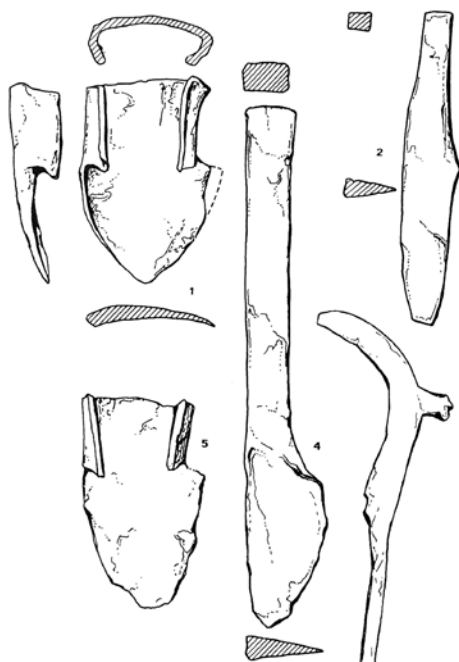
Petrem Skalníkem. V jiné východočeské lokalitě sledoval **Bohuslav Šalanda** vybrané oblasti ekonomického, sociálního a kulturního života. Publikace *Česká vesnice Široký Důl* (2008) se snaží přelomové změny sledovat prostřednictvím zkušeností, prožitků a sociální praxe jednotlivce. Vzniklá studie nesleduje lokální historii či tradiční lidovou kulturu, ale různé sociální sítě a místní autority, pokouší se odpovědět na ožehavé otázky minulosti, jako byla kolektivizace vesnice, či nastítnit aktuální transformační problémy. Na základě stacionárního výzkumu, realizovaného v první polovině 90. let minulého století v jižních Čechách a na jižní Moravě, vznikla analytická studie norské antropoložky **Haldis Haukanes** *Velká dramata – obyčejné životy* (2004). Autorka se zaměřila na transformační procesy probíhající v české společnosti a na jejich dopad v konkrétní vesnické komunitě. Zjištěné poznatky autorka konfrontuje na základě údajů z odborné literatury se situací v ostatních východoevropských zemích. Dílo lze ocenit také z hlediska metodologického a teoretického. Vzhledem k mutaci v angličtině se stalo pro zahraničí základním zdrojem poznání o české transformační vesnici.

Literatura

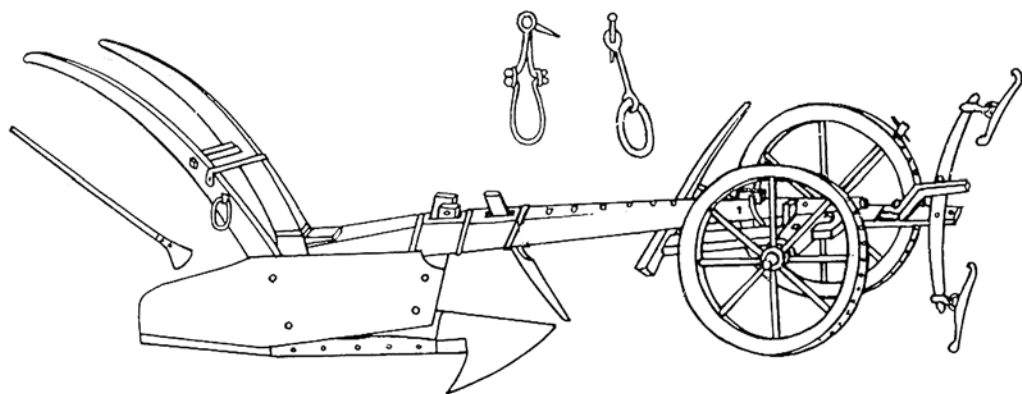
KRAMAŘÍK, Jaroslav: K některým otázkám národopisného výzkumu družstevní vesnice. *Český lid* 39, 1952, s. 3–5; SKALNÍKOVÁ, Olga – FOJTÍK, Karel: *K teorii etnografie současnosti*. Praha 1971; JEŘÁBEK, Richard s kol.: *Proměny jihomoravské vesnice. Národopisné studie z Brumovic*. Brno 1981; PRANDA, Adam a kol.: *Spůsob života družstevnej dediny. Z etnografických výskumov obce Sebechleby*. Bratislava 1986; FROLEC, Václav: *Jihomoravská družstevní vesnice. Etnografická charakteristika*. Uherské Hradiště 1989; HAUKANES, Haldis: *Velká dramata – obyčejné životy*. Praha 2004; KANDERT, Josef: *Každodenní život vesničanů středního Slovenska v šedesátých až osmdesátých letech 20. století*. Praha 2004; DANGLOVÁ, Olga: *Slovenský vidiek. Bariéry a perspektívy rozvoja*. Bratislava 2006; ŠALANDA, Bohuslav: *Česká vesnice Široký Důl*. Kolín 2008; VÁLKA, Miroslav: *Sociokulturní proměny vesnice. Moravský venkov na prahu třetího tisíciletí*. Brno 2011.

Obr. 1. Ruční brázdiče z pravěkého období.
M. Beranová: *Zemědělství starých Slovanů*.
Praha 1980.

Obr. 2. Radlice a krajídlo používané
na Velké Moravě. M. Beranová:
Zemědělství starých Slovanů. Praha 1980.

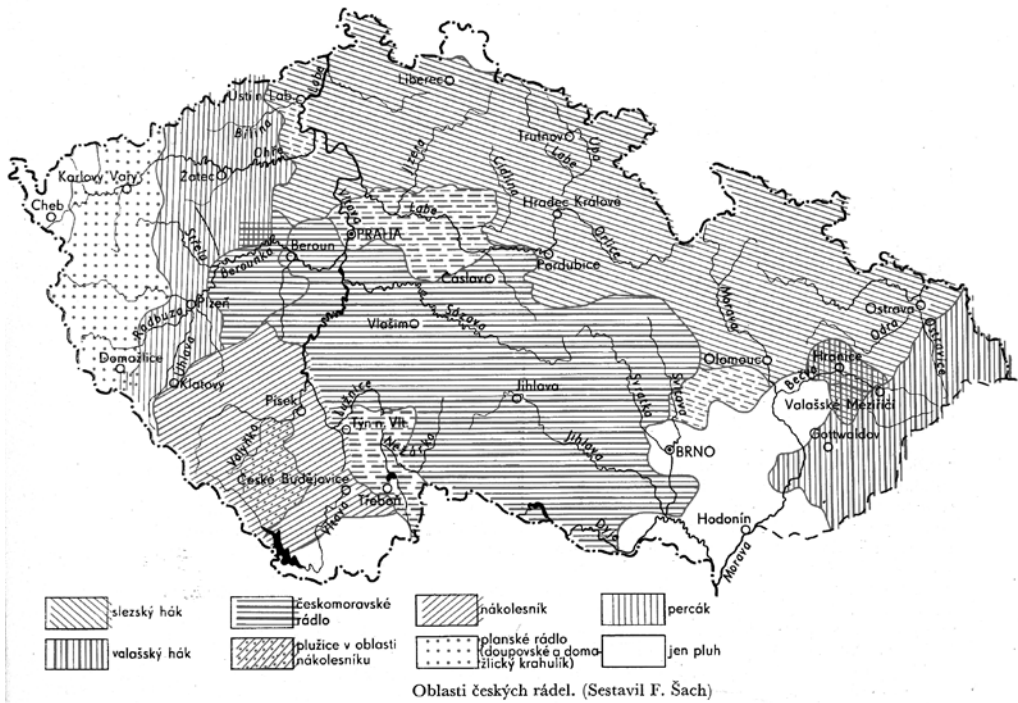
Obr. 3. Záhonový pluh. M. Beranová: *Zemědělství starých Slovanů*. Praha 1980.

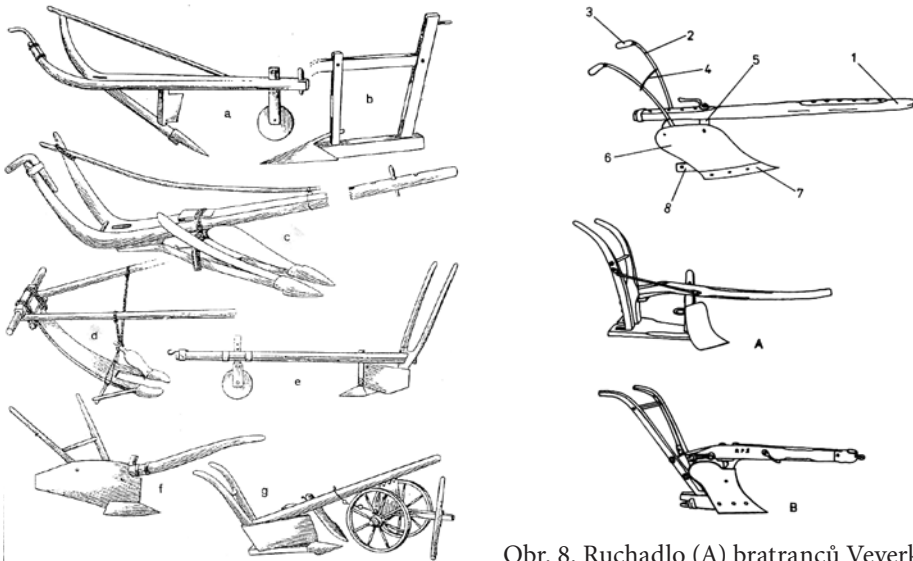
Obr. 4. Zemědělské práce podle Komenského *Orbis sensualium pictus*.
Norimberk 1658 (novotisk).

Obr. 5. Vinařské práce podle Komenského *Orbis sensualium pictus*.
Norimberk 1658 (novotisk).

Obr. 6. Oblasti českých rádel podle Fr. Šacha. *Lidová kultura*. Praha 1968.

Obr. 7. Orební nářadí ve slovanských zemích. K. Moszyński: *Kultura ludowa Słowian I*. Kraków 1929.

Obr. 8. Ruchadlo (A) bratranců Veverkových a novodobé pluh. V. Vondruška: *Slovník starého zemědělského nářadí, nástrojů a strojů I*. Rostok u P. 1989.

Obr. 9. Vláčení pole koňským potahem. Návojná na jižním Valašsku. Foto M. Válka 2004.

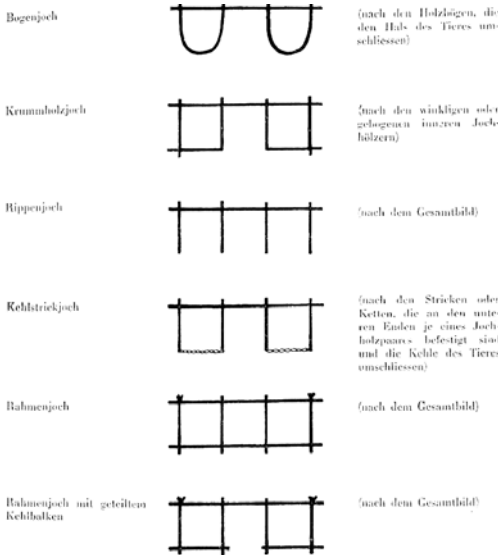
Obr. 10. Žnutí obilí srpem se zubatým ostřím. Velislavova bible, 14. stol.
Homo faber. Praha 1967.

Obr. 11. Žňové práce se srpem a s hrabíci
v kalendáři z r. 1604.
Homo faber. Praha 1967.

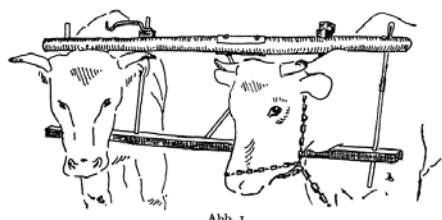
Obr. 12. Rozšíření karpatské salašnické kultury na Moravě podle J. Štíky. *Český lid* 48, 1961.

Obr. 13. Kohoutkové jařmo a jeho formy. *Národopisný věstník československý* 3–4, 1969.

Obr. 14. Pastýřská koliba v muzejní expozici v Liptovském Hrádku na Slovensku. Foto M. Válka 2009.

Obr. 15. Podhrdelnicové jařmo a nárožní jho (dole).
Národopisný věstník čsl. 3–4, 1969.

Obr. 16. Zápřah hovězího dobytka do podhrdelnicového jařma. Cerova, Srbsko.
Foto M. Válka 2007.